

Rovers, B. 2000. "Toename van geweld leidt tot betere registratie." Tijdschrift voor Criminologie 42:58-64.

Toename van geweld leidt tot betere registratie

Reactie op *Trends in geweldscriminaliteit (TvC, 3, 1999)* van Karin Wittebrood en Marianne Junger

Ben Rovers*

Inleiding

Hulde aan de auteurs van bovengenoemd artikel: waar veel anderen zich beperken tot hypothetische uitspraken over het al dan niet toegenomen geweld in de samenleving, proberen Wittebrood en Junger hun uitspraken hierover van een empirische en methodisch verantwoorde onderbouwing te voorzien. Deze aanpak verdient niet alleen lof en navolging, maar ook een serieuze discussie.

Het is moeilijk om het oneens te zijn met de conclusies in het artikel van Wittebrood en Junger, omdat deze voor een deel impliciet blijven. De enige conclusie die de auteurs expliciteren is, dat de toename in geregistreerde geweldscriminaliteit tenminste voor een deel wordt veroorzaakt door registratie-effecten. Dat geloof ik meteen. Toch heb ik kritiek op het artikel. Deze betreft de gevolgde methode en de interpretatie van gegevens uit respectievelijk de politiestatistiek en het slachtofferonderzoek. Wat dit laatste betreft: de auteurs zijn mijns inziens te kritisch op de politiestatistiek en te weinig kritisch op het slachtofferonderzoek. Nadere beschouwing van gebruikte bronnen en methode leidt tot een genuanceerder beeld van de ontwikkeling in geweldscriminaliteit.

Kritiek op de gevolgde methode

De term 'geweld' verwijst naar zeer uiteenlopende empirische verschijnselen, variërend van moord en doodslag tot belediging. Deze verschijnselen hebben op hun beurt weer betrekking op zeer uiteenlopende locaties, omstandigheden en betrokkenen; zo kunnen we bijvoorbeeld geweld in het criminele circuit onderscheiden van uitgaansgeweld en huiselijk geweld. Wie de pretentie heeft in algemene zin uitspraken te doen over de ontwikkeling van Het geweld in de samenleving, moet zich rekenschap geven van deze veelvormigheid en gebruik maken van liefst zoveel mogelijk verschillende meetinstrumenten waarmee tenminste een brede range van (gewelds-)verschijnselen kan worden bestreken. Hoe geringer het aantal meetinstrumenten des te moeilijker wordt het om valide uitspraken te doen over de verzameling van verschijnselen die we als geweld aanduiden. Wittebrood en Junger maken in hun analyses een vergelijking tussen twee bronnen, de politiestatistiek en het slachtofferonderzoek van het CBS. Deze bronnen meten niet alleen een beperkt aantal (gewelds-)verschijnselen, ze meten bovendien verschillende soorten verschijnselen; de gerapporteerde geweldsincidenten in het slachtofferonderzoek hebben in meerderheid betrekking op het delict bedreiging, terwijl de geweldsincidenten in de politieregistratie in meerderheid betrekking hebben op mishandeling en diefstal met geweld. De incidenten in de politieregistratie kunnen

* De auteur dankt Gerben Bruinsma, Wilma Smeenk en de redactie van dit tijdschrift voor hun commentaar.

door de bank genomen als ernstiger worden gekwalificeerd. De ongelijksoortigheid van de metingen maakt het problematisch deze twee bronnen met elkaar te vergelijken zoals de auteurs doen. (Het ligt meer voor de hand om ze als complementair te beschouwen.) Het wordt mijns inziens nog problematischer wanneer de ene bron wordt gebruikt om de validiteit van de gegevens uit de andere bron te toetsen. Zo concluderen de auteurs dat de toename in geregistreerde criminaliteit deels kan worden toegeschreven aan de toegenomen registratiebereidheid van de politie. Deze bevinding is echter gebaseerd op gegevens uit het slachtofferonderzoek. Dit levert een onevenwichtige analyse op. Immers, ik zou op basis van dezelfde combinatie van gegevens tot een geheel andere conclusie komen wanneer ik de gerapporteerde ervaringen en gedragingen van respondenten in het slachtofferonderzoek 'toets' aan de gegevens uit de politiestatistiek. Met andere woorden, er vindt geen eerlijke vergelijking tussen de twee bronnen plaats. Door de gekozen werkwijze worden de gegevens uit het slachtofferonderzoek buiten de discussie geplaatst.¹

Samenvattend heb ik drie punten van kritiek op de gevolgde methode:

- 1) het aantal bronnen is te gering en de metingen zijn te beperkt om in algemene termen uitspraken te kunnen doen over de ontwikkeling van Het geweld in de samenleving;
- 2) de vergelijking tussen politiestatistiek en slachtofferonderzoek is gebaseerd op ongelijksoortige metingen van geweld;
- 3) deze vergelijking is bovendien onevenwichtig, omdat gegevens uit de ene bron worden gebruikt om de validiteit te bepalen van de gegevens uit de andere bron.

Hoe sterk is het registratie-effect?

De toename in geregistreerde geweldscriminaliteit kan (voor een deel) worden veroorzaakt door registratie-effecten. In hoeverre is hiervan sprake? De auteurs onderzoeken drie mogelijke factoren: 1) toegenomen bereidheid onder burgers om misdrijven bij de politie aan te geven, 2) toegenomen bereidheid van de politie om van deze aangiften proces-verbaal op te maken en 3) toegenomen aantal processen-verbaal dat in de landelijke politiestatistiek terecht komt.

Op basis van gegevens uit de CBS-slachtofferenquête komen Wittebrood en Junger tot de conclusie dat er in de meldingsbereidheid (factor 1) geen significante veranderingen zijn waar te nemen. Deze verklaring valt dus af. Dan de derde factor: de auteurs nemen aan ('plausibel') dat als gevolg van de toegenomen automatisering naar verhouding meer lokaal geregistreerde criminaliteit in de landelijke statistiek terechtkomt. Het is mij niet duidelijk waarom dit het geval zou moeten zijn; de auteurs maken niet aannemelijk dat voorheen veel delicten 'administratief verloren' gingen. Een empirische onderbouwing van deze stelling ontbreekt ook.

¹ Een zelfde redenering gaat op voor een andere bevinding; het aantal gerapporteerde geweldsincidenten in het slachtofferonderzoek ligt vele malen hoger dan het aantal geweldsincidenten in de geregistreerde criminaliteit. De auteurs concluderen dat er sprake is van een *dark number* in de politeregistratie. Dit is echter niet de enig mogelijke verklaring. Een alternatieve verklaring is dat sprake is van overrapportage in het slachtofferonderzoek. Volgens populatieschattingen gebaseerd op slachtofferonderzoek werden in 1996 108.000 processen-verbaal opgemaakt in verband met geweldsincidenten. Het gaat hierbij om seksuele misdrijven, mishandeling en bedreiging. Het aantal pv's in de politiestatistiek (i.v.m. deze delicten) bedroeg in dat jaar 45.600. Afgaande dus op het slachtofferonderzoek heeft 58% van de opgemaakte pv's de administratieve reis van de politie naar het CBS niet gemaakt of niet overleefd. Overrapportage of overschatting in het slachtofferonderzoek lijkt me in dit geval een meer voor de hand liggende verklaring.

Blijft over factor 2, de toegenomen bereidheid van de politie om proces-verbaal op te maken van geweldsincidenten die door burgers worden gemeld. Opnieuw gebruikmakend van gegevens uit de CBS-slachtofferenquête, laten de auteurs zien dat tussen 1992 en 1996 het percentage aangegeven geweldsmisdrijven waarvan een proces-verbaal werd opgemaakt, toenam van 39 tot 53 procent. Deze bevinding roept twee vragen op: is deze toename statistisch significant en zo ja, hoe groot is het effect hiervan op de toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit?

Wittebrood en Junger baseren zich op populatieschattingen van het CBS wanneer ze beweren dat het percentage opgemaakte processen-verbaal tussen 1992 en 1996 is toegenomen van 39 tot 53 procent. Deze schattingen zijn echter gebaseerd op een zeer gering aantal waarnemingen in de 'onderliggende' steekproeven.² Omdat het aantal waarnemingen zo gering is, moeten de verschillen behoorlijk groot zijn om van statistisch significante verschillen te kunnen spreken. Ik betwijfel of hiervan in dit geval sprake is (dit kan niet worden vastgesteld zonder nadere gegevens over het totaal aantal gerapporteerde geweldsdelicten in de steekproef). Vooral bij kleine aantallen kunnen extreem scorende respondenten (die een groot aantal slachtoffers melden) van jaar tot jaar sterke (toevals)schommelingen veroorzaken in het aantal gerapporteerde geweldsincidenten.

Het antwoord op de eerste vraag, of sprake is van een significante toename, kan niet definitief worden beantwoord. Laten we nu eens aannemen dat de gesignaleerde toename toch significant is. In deze situatie is de vraag aan de orde hoe groot de invloed hiervan is op de toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit. Echt groot kan deze invloed mijns inziens niet zijn. Dit heeft te maken met het feit dat geweld in het slachtofferonderzoek (waar de meting van het registratie-effect plaatsvindt) iets anders betekent dan in de politiestatistiek (waar het registratie-effect van toepassing is). Hier wreekt zich de onvergelykbaarheid van de metingen: de incidenten waarvan respondenten in het slachtofferonderzoek melding maken hebben met name betrekking op bedreiging. De door Wittebrood en Junger gesignaleerde toename in registratiebereidheid bij geweldsdelicten heeft dan ook vooral betrekking op dit delict. Echter, in de politieregistratie van geweldsdelicten neemt het delict 'bedreiging' een marginale plaats in. In 1980 had slechts 9 procent van de geregistreerde geweldscriminaliteit betrekking op bedreiging. In 1996 was dit 17%. Met andere woorden, als al sprake is van een registratie-effect, zoals gesignaleerd door Wittebrood en Junger, dan zal dit een hooguit marginale invloed hebben op de toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit.

Laten we eens kijken hoe de aangiften van afzonderlijke vormen van geweld zich tussen 1980 en 1996 hebben ontwikkeld. Tabel 1 toont deze gegevens. We zien in deze tabel dat het totaal aantal geregistreerde geweldsdelicten in de CBS-politiestatistiek tussen 1980 en 1996 met 151 procent is toegenomen (cijfers niet gecorrigeerd voor bevolkingsgroei). Met een toename van 377% steekt het delict bedreiging ver boven dit gemiddelde uit. Meer ernstige vormen van geweld, zoals diefstal met geweld, mishandeling en misdrijven tegen het leven, laten minder sterke

² Het volgende rekenvoorbeeld mag dit verduidelijken (aanneme is dat iedere respondent hooguit één delict rapporteert): in 1992 bedroeg het totaal aantal respondenten in de steekproef 3949. Hiervan rapporteerde circa 5 procent slachtofferschap van enige vorm van geweld (= 197 respondenten). Van deze groep deed naar eigen zeggen ongeveer eenderde aangifte bij de politie (=65 respondenten). In 39% van de gevallen werd (volgens de 'angevers') een proces-verbaal ondertekend (=25 respondenten). Het aantal ondertekende processen-verbaal van geweldsdelicten is in het slachtofferonderzoek van 1992 dus gebaseerd op de rapportage van circa 25 respondenten (in 1996: 40 respondenten).

toenames zien. Ik kan twee verklaringen bedenken voor de gevonden verschillen. De eerste is dat het aantal ‘lichte’ geweldsmisdrijven (zoals bedreiging) sterker is toegenomen dan het aantal ‘zware’ geweldsmisdrijven. De tweede verklaring is dat er, zoals Wittebrood en Junger veronderstellen, een registratie-effect optreedt, dat zich echter vooral bij ‘lichte’ vormen van geweld, zoals bedreiging, voordoet. Een mogelijke bevestiging derhalve van de hypothese van Franke (1991) dat de gevoeligheid voor geweld in de samenleving is toegenomen, hetgeen onder meer resulteert in meer aangiften van geweld en meer registratie van geweld door de politie.

Tabel 1 Verschillende vormen van geweld in de geregistreerde geweldscriminaliteit in 1980 en 1996 (absoluut en relatief) en percentuele toename tussen 1980-1996

	1980	1996	toename in %
mishandeling	13.684 (52%)	30.000 (45%)	119
diefstal met geweld	4.249 (16%)	15.100 (23%)	255
seksuele misdrijven	3.972 (15%)	4.500 (7%)	13
bedreiging	2.325 (9%)	11.100 (17%)	377
misdrijven tegen het leven*	1.521 (6%)	3.300 (5%)	117
afpersing	624 (2%)	2.200 (3%)	253
dood door schuld	165 (<1%)	100 (<1%)	- 39
totaal	26.540 (100%)	66.700 (100%)	151

Bron: CBS-politiestatistiek

* inclusief pogingen

Wat is nu de invloed van deze mogelijk grotere gevoeligheid voor geweld, die zich vooral bij (aangiften van) bedreiging lijkt te manifesteren? Dit kunnen we eenvoudig vaststellen door te berekenen hoe het aantal aangiften van geweldsdelicten zich tussen 1980 en 1996 zou hebben ontwikkeld wanneer we dit delict buiten beschouwing laten. In dat geval is sprake van een toename van het aantal geregistreerde geweldsdelicten met 130%. Met andere woorden, de toename valt in dat geval 20% lager uit.

Samenvattend: de auteurs noemen drie verklaringen die ten grondslag kunnen liggen aan mogelijke registratie-effecten in de politiestatistiek: toegenomen aangiftebereidheid, toegenomen registratiebereidheid bij de politie en toegenomen aantal pv's dat in de CBS-politiestatistiek terechtkomt. Voor de eerste verklaring is geen empirisch bewijs gevonden, de derde verklaring is niet empirisch onderzocht. De tweede verklaring is wel onderzocht, maar het empirisch bewijs moet worden genuanceerd: *als* al sprake is van een registratie-effect, zoals gesignaleerd door Wittebrood en Junger, dan geldt dit alleen voor ‘lichte’ geweldsmisdrijven zoals bedreiging. Een vergelijkbaar effect bij ‘zwaardere’ geweldsmisdrijven hebben de auteurs niet aangetoond.

Hoe valide zijn de gegevens uit het slachtofferonderzoek?

De auteurs vinden geen aanwijzing dat de stabiele geweldstrend die naar voren komt uit de slachtofferenquêtes het resultaat is van enige vertekening. Met die conclusie gaan ze naar mijn idee voorbij aan enkele belangrijke bronnen van vertekening.

Een eerste bron van vertekening kan worden gevonden in de opzet en uitvoering van het slachtofferonderzoek: deze zijn in 1992 ingrijpend gewijzigd.

Belangrijke veranderingen werden aangebracht in onder andere het onderzoeksdesign, het gebruik van screeningsvragen, de gebruikte *time frames* voor retrospectieve vragen omtrent slachtofferschap, de vraagvolgorde en de delictomschrijvingen. Het resultaat van al deze wijzigingen was onder meer dat de incidentie en prevalentie van gerapporteerd slachtofferschap daalde (CBS 1993: 16). Dit heeft een direct effect op de waargenomen geweldstrend. De auteurs gaan hier echter aan voorbij.

Een tweede bron van mogelijke vertekening wordt ook door de auteurs zelf genoemd, overigens zonder hieraan consequenties te verbinden. Het gaat om toenemende (selectieve) non-respons. Er zijn aanwijzingen dat hierin een omvangrijk probleem schuilt. Slachtofferschap van geweld is sterk geconcentreerd binnen bepaalde ruimtelijke eenheden (steden, buurten) en daarbinnen weer binnen bepaalde groepen (jonge mannen, personen met een lage opleiding, ongehuwden). De representativiteit van de steekproeven ten aanzien van deze groepen laat echter sterk te wensen over: personen met een grote slachtofferkans zijn doorgaans sterk ondervertegenwoordigd in de steekproeven. Controles op deze bron van vertekening laat staan correcties worden zelden uitgevoerd. Dit betekent dat de steekproeven bovengemiddeld worden bevolkt door personen met een benedengemiddelde slachtofferkans. Bovendien is het relevant dat niet alleen het geweldsniveau ruimtelijk en sociaal onevenredig is verdeeld, maar ook de ontwikkeling hiervan. De toename van geweld heeft vooral plaatsgevonden in groepen die reeds een hoge slachtofferkans hadden, terwijl er in groepen met een relatief lage slachtofferkans weinig of niets is veranderd. Analyses op slachtoffergegevens uit Rotterdam (Politiemonitor), waarbij de ontwikkeling van geweldsdelicten in ‘rijke’ en ‘arme’ buurten met elkaar werd vergeleken, ondersteunen deze stelling (Rovers 1996: 111). Het is dus zeer aannemelijk dat de stabiliteit in de geweldstrend voor een deel wordt veroorzaakt door selectieve non-respons in de steekproeven.

Ten slotte is het goed even stil te staan bij de vermeende stabiliteit van het gerapporteerde geweld in het slachtofferonderzoek. Wie de cijfers voor achtereenvolgende jaren op een rij zet, kan zien dat het wel meevalt met die stabiliteit: er is juist sprake van grote fluctuaties. Hieronder is het aantal gerapporteerde geweldsdelicten in vier verschillende jaren gerelateerd aan het aantal gerapporteerde geweldsdelicten vier jaar daarvoor. We zien in de eerste periode (1980-1984) een toename met 65%, dan een afname met 18%, dan weer een toename met 10% en tenslotte weer een afname met 26%. Een dergelijk grillig patroon roept vragen op over de betrouwbaarheid van de metingen. In hoeverre hebben we hier met toevalsschommelingen te maken?

<u>Periode</u>	<u>Afname/toename in %</u>
1980-1984	+ 65%
1984-1988	- 18%
1988-1992	+ 10%
1992-1996	- 26%

Bron: CBS 1997:33

Samenvattend: de interpretatie van de gegevens uit het slachtofferonderzoek is problematischer dan de auteurs ons willen doen geloven.

Is het geweld nu toegenomen of niet?

De twee bronnen die Wittebrood en Junger raadplegen voor het beantwoorden van deze vraag kampen allebei met serieuze beperkingen. Het is dan ook niet zo

gemakkelijk om op basis van alleen deze bronnen tot een oordeel te komen. Het ‘stabiele’ beeld dat de slachtofferenquêtes (voor het overgrote deel) tonen is naar mijn idee niet realistisch en dat oordeel baseer ik in eerste instantie op bovengenoemde bezwaren. Bovendien zijn er nauwelijks aanvullende bronnen te vinden die dit beeld kunnen bevestigen.

De zeer sterke toenames die zichtbaar zijn in de politiestatistiek (verdubbeling, verdrievoudiging van sommige geweldsdelicten) lijken me evenmin realistisch. Hierbij zullen ook registratie-effecten een rol spelen die in de analyses van Wittebrood en Junger niet aan de orde zijn, zoals definitiewijzigingen (tasjesroof was vroeger een vermogensdelict, nu diefstal met geweld; zie bovengemiddelde toename van dit delict in tabel 1). Deze registratie-effecten zijn echter niet in staat de toename in geregistreerde geweldscriminaliteit in zijn geheel of in belangrijke mate weg te verklaren. Deze stelling baseer ik op de hypothese dat het niet de registratie-effecten zijn die een hoger geweldsniveau ‘veroorzaken’, maar het hogere geweldsniveau dat de registratie-effecten veroorzaakt (via een proces van ‘verhoogde attentie’ dat zowel bij publiek als politie een rol speelt). Deze ‘verhoogde attentie’ heeft een *multiplier*-effect op de geregistreerde geweldscriminaliteit: een toename in geweld zal leiden tot een meer dan evenredige toename in *geregistreerd* geweld. In deze optiek ligt de waarheid dan ook heel saai in het midden: de toename in geregistreerd geweld ontstaat waarschijnlijk deels door een toename van geweld in de samenleving, deels door registratie-effecten die als gevolg van deze geweldstoename optreden en deels door autonome registratie-effecten, zoals automatisering en dergelijke.

Aangehaalde literatuur

- Centraal Bureau voor de Statistiek (1993). *De overgang van Enquete Slachtoffers Misdrijven naar Enquete Rechtsbescherming en Veiligheid*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1997). *Veel voorkomende criminaliteit; kerncijfers 1980-1996*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Franke, H. J. (1991). Geweldscriminaliteit in Nederland; een historisch-sociologische analyse. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 18(3), 13-44.
- Rovers, B. (1996). *Criminografie van Rotterdam; Jeugdigen en veel voorkomende criminaliteit in de periode 1990-1994*. (SI-EUR-reeks 5 ed.). Rotterdam/Deventer: Sanders Instituut/Gouda Quint.
- Wittebrood, K., & Junger, M. (1999). Trends in geweldscriminaliteit; een vergelijking tussen politiestatistieken en slachtofferenquêtes. *Tijdschrift voor Criminologie*, 42(3), 250-267.